

عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر توسعه بیمه‌های زندگی

سعید اسدی قراگوز^۱

چکیده

بیمه‌های زندگی در جهان کنونی، از ابزارهای مهم اقتصادی است که مهم‌ترین نقش آنها تأمین و تضمین آتیه خانواده‌هاست. بیمه‌های زندگی جزء منابع سرمایه‌گذاری هستند که نقش پس‌اندازی برجسته‌ای داشته و از طریق کانال توسعه مالی باعث رشد و توسعه اقتصادی یک کشور می‌شوند. ولی در جوامع در حال توسعه کنونی، به علت وجود برخی عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بازدارنده، این رشته بیمه‌ای توسعه چندانی پیدا نکرده است. لذا بنا به اهمیت موضوع، در پژوهش حاضر به بررسی عوامل اقتصادی، اجتماعی در کنار عوامل فرهنگی از نقطه‌نظر مذهب، بر روی توسعه بیمه‌های زندگی در استان‌های کشور به صورت مطالعه تطبیقی بین استان‌های اکثر سنی‌نشین و استان‌های اکثر شیعه‌نشین با بهره‌گیری از رهیافت داده‌های پانلی در طول دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۴ پرداخته شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که نرخ بهره در استان‌های اغلب شیعه‌نشین تأثیر معنی‌داری معکوس بیشتری بر توسعه بیمه‌های زندگی، نسبت به استان‌های سنی‌نشین دارد. در دوگروه مورد مطالعه، رشد جمعیت، نرخ وابستگی و تورم تأثیر معنی‌دار و معکوس و همچنین درآمد سرانه و تحصیلات تأثیر معنی‌دار و مستقیم بر روی توسعه بیمه‌های زندگی دارند.

واژگان کلیدی: بیمه عمر، استان‌های اهل سنت و اهل تشیع، داده‌های تابلویی

۱- مقدمه

بیمه عمر می‌تواند با بسیج پس‌انداز بیمه‌گذاران که به‌صورت بلندمدت در اختیار بیمه‌گر قرار می‌گیرد، یکی از گزینه‌های مناسب برای مدیریت بدهی‌های دولت و کاهش تورم باشد. گسترش بیمه‌های عمر با هدف فراهم‌سازی منابع مالی بیشتر، برای اقتصاد است. بیمه‌های عمر دارای اثرات مثبت روی پس‌انداز کل یعنی تعهدات بلندمدت و ثبات جریان نقدی بوده و منبع ایده‌آل در تأمین مالی بلندمدت برای کسب‌وکار و دولت قلمداد می‌شوند در مجموع می‌توان گفت شرکت‌های بیمه می‌توانند مبالغ پس‌انداز شده توسط افراد را تجهیز و هدایت کنند و پس‌انداز خانواده‌ها را جمع‌آوری و به بخش عمومی و شرکت‌های سرمایه‌گذاری منتقل کنند. با توجه به اینکه هرچه پس‌انداز بیشتر باشد منجر به رشد اقتصادی سریع‌تر می‌شود، بنابراین می‌توان از طریق تشویق پس‌انداز موجبات افزایش رشد اقتصادی را فراهم کرد.

بیمه عمر مهمترین نقش خود را در تأمین و تضمین آتیه خانواده ایفا می‌کند که ملموس‌ترین جنبه آن است. امروزه مردم کشورهای توسعه یافته در پناه بیمه عمر به موقعیت مطلوبی از لحاظ خطرهای مرگ‌ومیر سرپرست خانواده و مشکلات اقتصادی ناشی از آن و همچنین مشکلات پیری و کهولت افراد رسیده‌اند. در این کشورها بیمه عمر سهم زیادی از درآمد جامعه را به خود اختصاص می‌دهد و با استفاده از منابع عظیمی که حاصل می‌شود، خدمات متعددی به افراد جامعه ارائه می‌کند. بیمه عمر در ایران با گذشت سال‌ها از آغاز فعالیت نتوانسته است پیشرفت شایانی داشته باشد و به رغم اینکه گسترش بیمه‌های عمر ارتباط نزدیکی با رفاه و قدرت اقتصادی کشورها دارد، ولی کشور ما در مقایسه با کشورهای درحال توسعه نیز پویایی و پیشرفت ناچیزی داشته است. بررسی سیر تاریخی این رشته بیمه، بیان‌گر این نکته است که بیمه عمر جزو اولین بیمه‌هایی بوده که در ایران مورد استفاده قرار گرفته ولی روند پیشرفت آن، باوجود توسعه روزافزون انواع بیمه، چنان کند بوده که تقریباً از قافله بیمه کشور دور مانده است. از دلایل مهم ناشناخته بودن این رشته بیمه را می‌توان در فقدان عملی و فرهنگی مناسب در این زمینه دانست.

در کنار عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر توسعه بیمه‌های عمر و سرمایه‌گذاری یکی از عوامل مؤثر بر تقاضای این رشته بیمه‌ای، عامل فرهنگی (نوع مذهب) می‌باشد. با توجه به اینکه برخی از علمای اهل تسنن و بعضاً تشیع بیمه عمر و سرمایه‌گذاری را نامشروع تلقی می‌نمایند لذا بنا به اهمیت موضوع، هدف این پژوهش پس از بررسی تطبیقی و مختصر نظرات علمای اهل تسنن و تشیع، بررسی عوامل اقتصادی، اجتماعی مؤثر بر تقاضای بیمه عمر و سرمایه‌گذاری به تفکیک استان‌ها از لحاظ مذهب (تشیع، تسنن) می‌باشد. در تحقیق حاضر، عوامل اقتصادی و اجتماعی مؤثر بر تقاضای بیمه‌های عمر و سرمایه‌گذاری را به تفکیک و به صورت تطبیقی بین استان‌هایی که دارای اغلب مذهب سنی و شیعه می‌باشند، در طول دوره ۱۳۸۴-۱۳۹۴، با بهره‌گیری از رهیافت داده‌های تابلویی مورد بررسی قرار می‌گیرد. بنابراین لازم است که عوامل مؤثر بر توسعه و گسترش بیمه عمر در استان‌های مختلف متناسب با وضعیت اقتصادی و فرهنگی مختص همان استان بررسی گردد.

۲- مبانی نظری

فقه‌های شیعه، حتی الامکان سعی کرده‌اند که، اولاً حکم عقد بیمه را با عرضه برعمومات و اطلاعات ادله عقود، بیان کنند و اگر این ادله را عام ندیدند، تلاش کرده‌اند از راه عرضه بیمه و انطباق آن با عقود معین، حکم به مشروعیت عقد بیمه بدهند. اما فقه‌های اهل سنت، درباره بیمه خصوصی، سه گونه نظر داده‌اند:

۱- برخی عقد بیمه را حرام دانسته‌اند و نظریه حصری بودن عقود را برگزیده‌اند. به نظر ایشان اشکال‌های وارد بر بیمه از جمله شبهه قمار، ربا و غیره قابل دفع نیست.

۲- برخی بیمه را صحیح دانسته‌اند. و معتقدند که عقود صحیح شرعی در عقود معهود منحصر نیستند و اشکال‌های وارد بر بیمه را صحیح ندانسته‌اند.

۳- برخی بین اقسام بیمه قائل به تفصیل هستند: بیمه عمر را به دلیل اینکه شبهه ربا دارد، نادرست دانسته‌اند، اما بیمه اشیاء را در بعضی موارد صحیح شمرده‌اند.

۲-۱- بررسی و تحلیل ماهیت فقهی و حقوقی قرارداد بیمه عمر

۲-۱-۱- شرایط انعقاد قرارداد بیمه عمر

قرارداد بیمه عمر، همچون سایر قراردادها، باید تابع قواعد عمومی قراردادها باشد و از شرایط اساسی صحت عقود و معاملات، پیروی نماید. علاوه بر این شرایط، برای صحت قرارداد بیمه عمر، شرایط اختصاصی دیگری نیز براساس فقه و حقوق اسلامی و قانون و عرف بیمه‌ای، در نظر گرفته شده است.

۲-۱-۱-۱- شرایط عمومی انعقاد قرارداد بیمه عمر

براساس ماده ۱۹۰ قانون مدنی، که مستنبط از فقه امامیه است، (حلی، ۱۴۰۸؛ شهید ثانی، ۱۴۱۳؛ نجفی، بی تا) برای صحت هر قرارداد، شرایط زیر ضروری است:

- قصد طرفین و رضای آنها

- اهلیت طرفین

- موضوع مورد معامله

- مشروعیت جهت معامله

۲-۱-۱-۲- شرایط اختصاصی انعقاد قرارداد بیمه عمر

- تعیین مدت قرارداد

- تعیین خطر مورد بیمه

- تعیین میزان حق بیمه و نحوه پرداخت آن

- تعیین میزان سرمایه بیمه و نحوه پرداخت آن

۲-۲- قرارداد بیمه عمر و عقود معین

در این مبحث، تفاوت‌ها و شباهت‌های قرارداد بیمه عمر، با چهار عقد معین مضاربه، صلح، هبه معوض و جعاله، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۲-۱- بیمه عمر و عقد مضاربه

برخی از فقها و دانشمندان اهل سنت و شیعه، با اندراج و انطباق قرارداد بیمه عمر تحت عنوان مضاربه، بر مشروعیت این قرارداد، فتوا داده اند (موسوی خمینی، بی تا؛ توحیدی نیا، ۱۳۸۱) هر چند اکثر فقهای اهل سنت، بیمه عمر را در قالب عقد مضاربه، مشروع می دانند (عرفانی، ۱۳۸۱؛ توحیدی نیا، ۱۳۸۱) اما در مقابل، برخی از فقها با آن مخالف بوده و تفاوت هایی بین قراردادهای بیمه عمر و عقد مضاربه قائل اند. قبل از پرداختن به این موارد، اشاره‌ای به نحوه انطباق عقد مضاربه با قرارداد بیمه عمر می شود: بر این اساس بیمه‌گذاران در قرارداد بیمه، در حکم سرمایه‌گذارانی هستند که سرمایه ( ) را به صورت یکجا یا به صورت اقساط در اختیار بیمه‌گر، به عنوان عامل، قرار می‌دهند و بیمه‌گر با سرمایه‌گذاری در راه‌های مشروع، بعد از کسر هزینه مخارج و سهم سود معین شده خود، سود حاصل شده را در بین سرمایه‌گذاران (بیمه‌گذاران) تقسیم می‌کند. در این قرارداد مقداری از سود حاصل شده، به عنوان تبرع، در حساب ویژه نگهداری می‌شود که از محل همین حساب، خطر مورد بیمه، جبران می‌گردد. به عبارت دیگر قرارداد بیمه با ادراج در عقد مضاربه و به عنوان شرط ضمن عقد مضاربه منعقد می‌گردد. در تکافل خانواده نیز که بدیلی برای بیمه عمر محسوب می‌شود، عقد مضاربه مهم ترین قالب برای انعقاد قرارداد است. در این قرارداد نیز از محل حساب ویژه، خطر مورد بیمه، جبران می‌گردد و در صورت فوت بیمه‌شده، قبل از پرداخت تمامی ها، حق بیمه‌های وصول نشده از محل حساب ویژه پرداخت می‌گردد و در واقع قرارداد به پایان می‌رسد. در صورت اتمام قرارداد تکافل، تمامی های دریافت شده و سود حاصل از آنها، به بیمه‌گذار یا ذی‌نفع معین شده، مسترد می‌گردد. از میان فقهای شیعه، موسوی خمینی، انعقاد قرارداد بیمه را در ضمن عقد مضاربه، صحیح دانسته و آن را نسبت به طرفین قرارداد، عقدی جایز معرفی کرده است. اما با در نظر گرفتن تفاوت های اساسی بین عقد مضاربه و قرارداد بیمه عمر، روشن می‌گردد که این دو قرارداد، کاملاً متفاوت از هم می‌باشند که به این موارد تحت عنوان ایرادات انطباق قرارداد بیمه عمر با عقد مضاربه اشاره می‌گردد.

- ایرادات انطباق قراردادهای بیمه عمر با عقد مضاربه

در عقد مضاربه، هدف اصلی از انعقاد عقد، تجارت و کسب سود برای طرفین است (شهید ثانی، ۱۴۱۰). اما در قراردادهای بیمه عمر هدف اصلی قرارداد، حداقل برای بیمه‌گذار در برخی موارد کسب سود و تجارت نیست. زیرا در برخی از اقسام بیمه عمر، مانند در صورت زنده بودن بیمه‌گذار، در پایان مدت قرارداد، هیچگونه "عمر به شرط فوت" نفع مادی عائد او نخواهد شد.

عقد مضاربه از عقود جایز (حلی، ۱۴۰۸؛ طوسی، ۱۳۸۷) و قراردادهای بیمه عمر، نسبت به بیمه‌گذار جایز و نسبت به بیمه‌گر از عقود لازم تلقی می‌گردد (دستباز، ۱۳۷۷ کریمی، ۱۳۸۷). بنابراین در عقد مضاربه، با مرگ هر کدام از طرفین، عقد فسخ می‌گردد اما در قراردادهای بیمه عمر، چه بسا با مرگ بیمه‌گذار، تعهد بیمه‌گر شروع گردد.

در عقد مضاربه، سرمایه از ملکیت مالک خارج نمی‌گردد و عامل در حکم وکیل مالک است (حلی، ۱۴۰۸؛ طوسی، ۱۳۸۷؛ نجفی، بی تا). اما در قراردادهای بیمه عمر متعارف های پرداخت شده توسط بیمه‌گذار، از ملکیت او خارج شده و به ملکیت بیمه‌گر در می‌آید (جمالی‌زاده، ۱۳۸۰؛ برهانیان، ۱۳۸۶).

در عقد مضاربه، مقدار سرمایه، باید مشخص باشد (حلی، ۱۴۰۸؛ نجفی، بی تا). حال اگر در قراردادهای بیمه عمرهای پرداختی توسط بیمه‌گذار را سرمایه در نظر بگیریم، مقدار آن عملاً مشخص نیست؛ زیرا تعداد ها، به عمر بیمه‌شده، بستگی دارد و طول عمر بیمه‌شده، به هیچ وجه مشخص و معلوم نیست (برهانیان، ۱۳۸۶)

تجارت، شرط اصلی و اساسی مضاربه است (حلی، ۱۴۰۸؛ نجفی، بی تا)، درحالی‌که در قراردادهای بیمه عمر، چنین شرطی وجود ندارد و بیمه‌گر حق بیمه‌های دریافتی را در هر راهی که سودآور باشد سرمایه‌گذاری می‌کند. ماده ۵۵۸ قانون مدنی، تحمل خسارت توسط مضارب را از جمله مبطلات عقد مضاربه بر شمرده است. در صورتی‌که در قراردادهای بیمه عمر، در صورت وارد آمدن هرگونه خسارتی، بیمه‌گر یعنی عامل آن را متحمل خواهد شد (برهانیان، ۱۳۸۶).

تجارت، شرط اصلی و اساسی مضاربه است (حلی، ۱۴۰۸؛ نجفی، بی تا)، درحالی‌که در قراردادهای بیمه عمر، چنین شرطی وجود ندارد و بیمه‌گر های دریافتی را در هر راهی که سودآور باشد سرمایه‌گذاری می‌کند. ماده ۵۵۸ قانون مدنی، تحمل خسارت توسط مضارب را از جمله مبطلات عقد مضاربه بر شمرده است. در صورتی‌که در قراردادهای بیمه عمر، در صورت وارد آمدن هرگونه خسارتی، بیمه‌گر یعنی عامل آن را متحمل خواهد شد (برهانیان، ۱۳۸۶).

۲-۲-۲- بیمه عمر و عقد صلح

برخی از فقها و حقوق دانان اسلامی، عقد بیمه را با عقد صلح مقایسه کرده و از راه انطباق عقد صلح با اقسام بیمه، بر مشروعیت آن نظر داده اند (حلی، ۱۴۱۵؛ سبزواری، ۱۴۱۳؛ موسوی خمینی، بی تا).

- بررسی تطبیقی قراردادهای بیمه عمر با عقد صلح

در مورد قراردادهای بیمه عمر، این تطبیق را می‌توان چنین بیان کرد: در این قراردادها، طرفین قرارداد، یعنی بیمه‌گر و بیمه‌گذار، بر این امر مصالحه می‌نمایند که بیمه‌گذار، مبلغی را به بیمه‌گر، پرداخت نماید و بیمه‌گر، تعهد می‌نماید که در صورت فوت بیمه‌شده در مدت تعیین‌شده در قرارداد، (بیمه عمر به شرط فوت) یا در صورت حیات او تا پایان مدت تعیین‌شده در قرارداد، (بیمه عمر به شرط حیات) یا در هر دو صورت، چه در صورت فوت و چه در صورت حیات او تا مدت تعیین‌شده در قرارداد (بیمه عمر مختلط)، مبلغ معینی را به بیمه‌گذار یا ذی نفع معین‌شده در قرارداد، بپردازد. به نظر می‌رسد از نظر فقه و قانون مدنی، بر مصالحه فوق ایرادی وارد نیست و حتی قانون مدنی در ماده ۷۹۸، از نوعی صلح یاد می‌کند که شباهت زیادی به بیمه عمر دارد؛ در این ماده آمده است: "در عقد صلح ممکن است احد طرفین در عوض مال الصلحی که می‌گیرد، متعهد شود که نفقه معینی همه ساله یا همه ماهه، تا مدت معین تأدیه کند. این تعهد ممکن است به نفع طرفین مصالحه یا نفع شخص یا اشخاص ثالث واقع شود". باین‌حال می‌توان گفت که هر چند قراردادهای بیمه عمر، در عمل به صورت مصالحه منعقد نمی‌گردند و متعاقدین در این قراردادها، در مقام انشاء عقد، بنابر مصالح ندارند اما انعقاد قراردادهای بیمه عمر، در قالب عقد صلح نیز امکان‌پذیر است. همان‌طور که فقها ضمن اشاره به همین مطلب، بیمه را عقدی مستقل می‌دانند. (سبزواری، ۱۴۱۳؛ حلی، ۱۴۱۵؛ موسوی خمینی، بی تا).

۲-۲-۳- بیمه عمر و عقد هبه

برخی از فقها و دانشمندان حقوق اسلامی، از راه انطباق عقد بیمه با عقد هبه معوض بر مشروعیت همه اقسام بیمه نظر داده‌اند (خویی، ۱۴۱۰؛ حلی، ۱۴۱۵؛ آقا تبریزی، ۱۳۷۵).

- بررسی تطبیقی قراردادهای بیمه عمر با عقد هبه و وجه تطبیق بیمه عمر با عقد هبه را می‌توان چنین بیان داشت: در این قراردادها بیمه‌گذار به‌عنوان واهب، مبالغی را به‌صورت اقساط یا به‌صورت یکجا (مال موهوبه) به بیمه‌گر، به‌عنوان متهدب، پرداخت می‌کند و در ضمن عقد هبه، شرط می‌کند که اگر تا تاریخ معین، زنده بماند (بیمه عمر به شرط حیات) یا فوت کند (بیمه عمر به شرط وفات) یا در هر دو صورت، چه در صورت حیات و چه در صورت وفات تا تاریخ معین (بیمه عمر مختلط) بیمه‌گر مبلغی را به‌عنوان عوض به بیمه‌گذار یا ذی نفع بیمه‌ای معین شده، پرداخت کند. به نظر می‌رسد که بر این تطبیق، ایرادی وارد نباشد و حتی می‌توان گفت قراردادهای بیمه عمر نسبت به سایر اقسام بیمه، شباهت بیشتری با عقد هبه معوض دارند؛ زیرا در سایر اقسام بیمه، به دلیل لازم بودن عقد بیمه، بیمه‌گذار حق فسخ قرارداد و رجوع به مبالغ پرداختی و استرداد آنها را ندارند، درحالی‌که در عقد هبه معوض، لزوم این عقد، منوط بر قبض عوض است. اما این ایراد بر قراردادهای بیمه عمر وارد نمی‌باشد. زیرا این قراردادها نسبت به بیمه‌گذار از عقود جایز و نسبت به بیمه‌گر، لازم تلقی می‌گردند. بنابراین بیمه‌گذار، همانند واهب در عقد هبه معوض، قبل از پرداخت نفع بیمه‌ای توسط بیمه‌گر (عوض) و در طول قرارداد، می‌تواند قرارداد را فسخ و تقاضای بازخرید بیمه‌نامه از محل ذخیره ریاضی (که در اکثر قراردادهای بیمه عمر تشکیل می‌شود) داشته باشد. زیرا پرداخت در قراردادهای بیمه عمر، اجباری نیست. با این حال برخی (برهانیان، ۱۳۸۶) معتقدند، تفاوت‌هایی بین قرارداد بیمه و عقد هبه معوض، وجود دارد که آنها را از همدیگر متمایز می‌سازد، از جمله اینکه:

- در عقد هبه معوض، ملازمه‌ای بین دریافت مال موهوبه و پرداخت عوض از سوی متهدب وجود ندارد. یعنی متهدب می‌تواند از پرداخت عوض خودداری کند و در این صورت عقد هبه باطل نمی‌گردد؛ درحالی‌که در قراردادهای بیمه عمر با پرداخت اولین قسط، از سوی بیمه‌گذار، در صورت وقوع خطر مورد بیمه، بیمه‌گر ملزم به پرداخت مبلغ بیمه است. در جواب این ایراد می‌توان گفت: قرارداد بیمه عمر، نسبت به بیمه‌گر، عقدی لازم محسوب می‌شود و شرط ضمن عقد این قرارداد، برای بیمه‌گر، لازم الوفاست. همان‌طور که فقها عمل به این شرط را واجب می‌دانند (خویی، ۱۳۹۰).

در این مورد معتقد است: "می‌توان قرارداد بیمه را با تمام اقسام آن، از باب عقد هبه معوض، تصحیح کرد و بر بیمه‌گر واجب است به شرط وفا کند و خسارت بیمه‌کننده را جبران کند". بنابراین اگر بیمه عمر، در قالب عقد هبه معوض، منعقد گردد، ملازمه بین پرداخت، به‌عنوان مال موهوبه و عمل به شرط، یعنی پرداخت سرمایه بیمه، همچنان وجود دارد.

- تلقی ای که عرف و عقلا از قراردادهای بیمه عمر دارند، غیر از تلقی آنها، از هبه معوض است. زیرا اقدام به تملیک مجانی مال، اگرچه مشروط به عوض باشد، با اقدام به بیمه، کاملاً متفاوت است. در جواب به این ایراد نیز می‌توان گفت: مطمئناً تلقی عرف از بیمه عمر متعارف، غیر از تلقی آنها از عقد هبه معوض است. اما مسئله این است که، می‌توان قرارداد بیمه عمر را در قالب عقد هبه معوض، منعقد نمود و بر این انعقاد، هیچ ایرادی وارد نیست. همان‌طور که بسیاری از فقهای شیعه (موسوی خمینی، ۱۳۷۶؛ سبزواری، ۱۴۱۳؛ زین‌الدین، ۱۴۱۳)، ضمن اشاره به استقلال قرارداد بیمه، انعقاد آن در قالب عقد هبه معوض را نیز صحیح می‌دانند.

۲-۲-۴- بیمه عمر و جعاله

در مورد تطبیق عقد بیمه با جعاله گفته شده است: اگر بیمه‌گذار به‌عنوان جاعل، عقد بیمه را با بیمه‌گر به‌عنوان عامل معین، اینگونه منعقد نماید که "اگر در طول مدت قرارداد، خطر مورد بیمه را در صورت وقوع، جبران نماید، متعهد به پرداخت مبلغ مندرج در قرارداد خواهم بود" عقد بیمه در قالب جعاله منعقد گشته است. زیرا که تعهد بیمه‌گر و اقدامات

عملی دیگر از قبیل ایجاد نمایندگی و تعیین کارشناس و ... نزد عقلا ارزشمند است و همین تعهد و اعمال، مورد جعاله قرار می‌گیرند. به همین دلیل برخی از اندیشمندان، عقد بیمه را مطابق با جعاله دانسته و از این طریق، به مشروعیت آن نظر داده‌اند (جمالی زاده، ۱۳۸۰). به همین ترتیب در مورد قراردادهای بیمه عمر نیز تعهد بیمه‌گر مبنی بر تأمین بیمه‌ای به‌عنوان عمل در مقابل جعل (حق بیمه) قرار می‌گیرد. اما به نظر می‌رسد که این تطبیق به دلیل وجود تفاوت‌های اساسی بین قراردادهای بیمه عمر و جعاله، ممکن و صحیح نباشد. در ادامه به این تفاوت‌ها اشاره می‌گردد:

نسبت به بیمه‌گذار جایز و نسبت به بیمه‌گر، لازم است. همچنین عقد جعاله، پس از انجام عمل، توسط عامل، عقدی لازم محسوب می‌شود، در حالی که بیمه عمر، برای بیمه‌گذار، همیشه عقدی جایز محسوب می‌شود. در جعاله، عامل در برابر دریافت جعل، عملی را برای جاعل انجام می‌دهد. در حالی که در قراردادهای بیمه عمر، چنین تعهدی وجود ندارد و بیمه‌گر بدون اینکه عملی را انجام دهد، حق بیمه را دریافت می‌کند. به عبارت دیگر تعهد بیمه‌گر را نمی‌توان عمل محسوب کرد. در جعاله، عامل بعد از انجام عمل، مستحق جعل می‌شود، در حالی که در قراردادهای بیمه عمر، قبل از پرداخت اولین قسط حق بیمه، بیمه‌گر هیچ تعهدی ندارد. جعاله محدود به زمان خاصی نیست. ولی در قراردادهای بیمه عمر، زمان مشخص، برای پرداخت حق بیمه‌ها و نیز تحقق تعهد بیمه‌گر وجود دارد.

۲-۳- نتیجه بحث

قرارداد بیمه عمر، با وجود تشابهاتی که با برخی از عقود معین داشته و قابلیت انطباقی که با عقد صلح و عقد هبه معوض دارد، در عمل در قالب هیچ یک از این عقود منعقد نمی‌گردد و ماهیت مستقلی دارد.

۳- مطالعات پیشین

اسدی قراگوز و همکاران در سال ۱۳۹۶ در مقاله‌ای با عنوان "عوامل اقتصادی-اجتماعی مؤثر بر توسعه بیمه عمر مطالعه مقایسه‌ای بین ایران و کشورهای توسعه یافته در طول دوره (۱۹۸۵-۲۰۱۴) رویکرد رهیافت گشتاورهای تعمیم یافته" به بررسی عوامل مؤثر بر بیمه‌های زندگی پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیدند که در بین متغیرهای مورد بررسی برای کشورهای توسعه یافته، به ترتیب سطح تحصیلات، نرخ شهرنشینی، نرخ بهره، و نرخ تورم و برای کشور ایران نیز به ترتیب امید به زندگی، تولید ناخالص داخلی واقعی، سطح تحصیلات، نرخ شهرنشینی، نرخ بهره، و نرخ تورم بیشترین تأثیر را بر متغیر وابسته (ضریب نفوذ بیمه) داشته‌اند.

صادقی و همکاران در سال ۱۳۹۶ در مقاله‌ای با عنوان "بررسی فقهی الزام پیمانکاران نفتی به بیمه کردن چاه‌های نفت و گاز" با استفاده از روش تحلیلی توصیفی و با مراجعه به متون روایی و قواعد فقهیه (قاعده مصلحت و بناء عقلاء)، فرضیه الزام پیمانکاران نفتی به بیمه کردن چاه‌های نفتی را اثبات کند.

عسگری و همکاران، ۱۳۹۵، در مقاله‌ای با عنوان "مطالعه موردی حکم فقهی اوراق حوادث فاجعه‌آمیز (تحلیل سناریو)" براساس یک روش‌شناسی مبتنی بر تحلیل سناریو و تأکید بر جنبه کارشناسی و تدقیق موضوع، حکم فقهی این نوع اوراق را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج تحقیق در قالب تحلیل دو سناریو، نشان‌دهنده جواز شرعی این اوراق در هر دو سناریو است.

عسگری و همکاران، ۱۳۹۵، در مقاله‌ای با عنوان "بررسی فقهی اوراق بهادار بیمه‌ای (با رویکرد موضوع شناختی)" به این نتیجه رسیدند که اوراق بهادار بیمه‌ای انواع مختلفی را شامل می‌شوند که هر یک ساختار و موضوع متفاوتی دارند

و لذا یافتن حکم فقهی آنها تلاش موردی و مستقلى را طلب می‌کند و نمی‌توان حکم واحدی را برای تمام انواع آن تجویز کرد.

حسینعلی و همکاران در سال ۱۳۹۲ در مقاله‌ای با عنوان "صحت بیمه عمر در عرض عقود مستقل فقهی" به بررسی صحت فقهی بیمه‌های عمر پرداختند و از کانال فقه صحت این رشته بیمه‌ای را بررسی نمودند.

امین فرد و همکاران در سال ۱۳۹۲ در مقاله‌ای با عنوان "تحلیل فقهی و حقوقی ماهیت قرارداد بیمه عمر و ادله مشروعیت آن" به این نتیجه رسیدند که به منظور تحلیل ماهیت فقهی و حقوقی قرارداد بیمه عمر، این قرارداد با عقود معین مشابه، تطبیق داده شده و استقلال این قرارداد به عنوان عقدی صحیح و مجاز بررسی شده است.

مصطفوی و همکاران در سال ۱۳۹۱ در مقاله‌ای با عنوان "بیمه دیه در حقوق ایران و فقه امامیه" به بررسی ماهیت شرعی دیه پرداخته اند.

۴- روش تحقیق

در تحقیق حاضر از الگوی خطی زیر که برگرفته از الگوهای استفاده شده در مطالعات اسدی قراگوز و همکاران (۲۰۱۷) در مقاله‌ای با عنوان "عوامل اقتصادی- اجتماعی موثر بر توسعه بیمه عمر، مطالعه مقایسه‌ای بین ایران و کشورهای توسعه یافته"، استفاده شده است.

الف- الگوی نهایی پژوهش:

$$Pr = f(gdp, rins, dep, INF, Urb, EDU, EP, bfd)$$

$$\begin{aligned} \ln Pr_{it} = & \beta_0 + \beta_1 \ln Pr_{it-1} + \beta_2 \ln rgdp_{it} + \beta_3 \ln inf_{it} + \beta_4 \ln rins_{it} + \beta_5 \ln dep_{it} + \beta_6 \ln edu_{it} + \beta_7 \ln urb_{it} + \beta_8 \ln ep_{it} + \\ & \beta_9 \ln pop_{it} + \beta_{10} \ln bfd_{it} + U_{it} \end{aligned}$$

ب- تعریف متغیرهای مدل

$\ln Pr$: لگاریتم طبیعی حق بیمه تولیدی در هر استان در زمان t می‌باشد.

$\ln rgdp$: لگاریتم طبیعی درآمد سرانه واقعی در زمان t

$\ln dept$: لگاریتم طبیعی بعد خانوار (پروکسی تکفل) در زمان t

INF : نرخ تورم (شاخص قیمت مصرف کننده) در زمان t

Urb_t : نرخ شهرنشینی در زمان t

$\ln ep_t$: لگاریتم طبیعی امید به زندگی در زمان t

$\ln edu_t$: لگاریتم طبیعی مجموع ثبت نام در آموزش عالی در زمان t

$\ln pop$: لگاریتم رشد جمعیت

$\ln rins_t$: لگاریتم طبیعی نرخ بهره واقعی: نرخ بهره اعطای وام به برای تنظیم نرخ تورم است که توسط GDP deflator

اندازه‌گیری می‌گردد.

$\ln bfd_t$: لگاریتم طبیعی توسعه مالی در بخش بانکی در زمان t

۴-۱- جامعه آماری

جامعه آماری ما در این تحقیق استان‌های کشور ایران می‌باشد. آمار مربوط به ترکیب نوع مذهب (اهل تشیع و اهل تسنن) استان‌ها به خاطر برخی مسایل سیاسی در حاله‌ایی از ابهام است. در این جا به برخی از داده‌های آمار سازمان آمار

کشور، سازمان تبلیغات اسلامی و معاونت سیاسی استانداری‌های سراسر کشور اشاره می‌شود سپس براساس آمار استان‌هایی که ترکیب مذهب جمعیت مسلمان اهل سنت آن از ۴۵ درصد بیشتر بوده را به‌عنوان شهرهای اغلب سنی نشین و مابقی استان‌ها را به‌عنوان استان‌های اغلب شیعه نشین معرفی می‌نماییم. در اینجا ۶ استان مطابق جدول ذیل به‌عنوان استان‌های "اغلب اهل سنت" معرفی می‌گردند و مابقی به‌عنوان اهل تشیع معرفی می‌گردند.

جدول ۱. ترکیب اهل سنت و تشیع استان‌های اکثر آسنی نشین

ردیف	استان‌های اغلب سنی نشین	
	استان	درصد نسبت جمعیت سنی به کل جمعیت مسلمان
۱	آذربایجان غربی	حدود ۴۰ درصد
۲	سیستان و بلوچستان	حدود ۷۰ درصد
۳	کردستان	حدود ۸۰ درصد
۴	کرمانشاه	حدود ۳۰ درصد
۵	گلستان	حدود ۴۰ درصد
۶	هرمزگان	حدود ۴۰ درصد

منبع: داده‌های آمار سازمان آمار کشور، سازمان تبلیغات اسلامی و معاونت سیاسی استانداری‌های سراسر کشور

قبل از برآورد مدل اصلی تحقیق ابتدا باید طبق اصول اقتصادسنجی (رعایت فروض کلاسیک) عمل نماییم تا مدل مربوطه در شرایط واقعی مورد آزمون قرار گیرد لذا ابتدا به ترتیب به بررسی ایستایی، هم‌انباشتگی، هم خطی مدل مربوطه پرداخته و سپس در نهایت مدل پژوهش حاضر را آزمون می‌نماییم.

۴-۲- ابزار اندازه‌گیری

برای استحکام نتایج خروجی در این تحقیق از روش GMM (گشتاورهای تعمیم یافته) و روش اثرات ثابت و تصادفی و همچنین برای انجام تخمین‌های مورد نیاز پژوهش از نرم‌افزارهای STATA و Eviews و استفاده می‌شود.

۴-۳- جنبه نوآوری و جدید بودن تحقیق

در این تحقیق براساس مرور مطالعات پیشین داخلی و خارجی، اولین بار است که تاثیر شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی بر روی توسعه بیمه عمر را از کانال مذهب بین استان‌های کشور بررسی می‌گردد.

۴-۴- ایستایی متغیرها

در این پژوهش برای بررسی تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بر ضریب نفوذ بیمه‌های عمر و سرمایه‌گذاری، از الگوی داده‌های تابلویی استفاده می‌شود. پیش از برآورد الگو برای استان‌های اغلب شیعه‌نشین و سنی‌نشین باتوجه به اینکه مدت تحقیق از لحاظ آماری "بلندمدت" می‌باشد، ابتدا باید متغیرها را از نظر ایستایی (مانایی یا پایایی) مورد آزمون قرار داد. چون نایستایی متغیرها چه در مورد داده‌های سری زمانی و چه در مورد داده‌های تابلویی باعث بروز مشکل رگرسیون کاذب می‌گردد. وجود ریشه واحد نشان می‌دهد که سری زمانی به مسیر بلندمدت همگرا نمی‌شود و همچنین واریانس آن نیز به زمان وابسته است به‌گونه‌ای که با میل کردن زمان به سمت بی‌نهایت، واریانس سری زمانی نیز به سمت

بی‌نهایت میل می‌کند. نتایج حاصل از پایایی متغیرها براساس ویژگی‌های داده‌های این پژوهش و نوع مدل، (تعداد مقاطع "استان‌ها" بزرگتر از تعداد سال‌های مورد بررسی می‌باشد، تحقیق در سطح اقتصاد کلان صورت می‌گیرد، حجم نمونه بزرگ است) مطابق ادبیات سنجی^۱ آزمون‌هایی که برای بررسی پایایی مناسب می‌باشند عبارتند از:

- آزمون Im-Pesaran-Shin test

- آزمون Fishertype test

فرضیه صفر مبنی بر وجود ریشه واحد (ناایستایی متغیرها) و فرضیه یک مبنی بر عدم وجود ریشه واحد (ایستایی متغیرها) می‌باشد.

جدول ۲. آزمون پایایی داده‌های تابلویی استان‌های دارای اغلب مذهب شیعه‌نشین

نوع آزمون		آماره آزمون Im, Pesaran and Shin W-stat		آماره آزمون ADF - Fisher Chi-square	
ردیف	نام متغیرها	احتمال در سطح بدون روند و عرض از مبدا	نتیجه	احتمال در سطح بدون روند و عرض از مبدا	نتیجه
۱	lnpr	0.0512	مانا	0.0063	مانا
۲	lnrgdp	0.0033	مانا	0.0155	مانا
۳	lndep	0.0000	مانا	0.0000	مانا
۴	inf	0.0000	مانا	0.0005	مانا
۵	urb	0.0000	مانا	0.0003	مانا
۶	lnep	۰,۰۳۲۸	مانا	۰,۰۶۴۴	مانا
۷	lnedu	0.0000	مانا	0.0000	مانا
۸	lnpopg	879۰0.	مانا	170۰0.	مانا
۹	lnrins	152۰0.	مانا	0.0263	مانا
10	lnbfd	۰,۰۰۰۰	مانا		

منبع: نتایج تحقیق

نتایج آزمون ایم پسران شین و دیکی فولر تعمیم یافته برای متغیرهای مدل در دو حالت بدون تفاضل و با تفاضل (در صورت لزوم) بدون عرض از مبدا و روند در سطح، صورت گرفته است. با توجه به مقایسه مقادیر محاسبه شده با مقادیر بحرانی جدول، همانطور که مشاهده می‌شود همه متغیر مانا می‌باشند. لذا نیازی به آزمون هم انباشتگی وجود ندارد.

جدول ۳. آزمون پایایی داده‌های تابلویی استان‌های اغلب مذهب سنی‌نشین

نوع آزمون		آماره آزمون Im, Pesaran and Shin W-stat			آماره آزمون ADF - Fisher Chi-square		
ردیف	نام متغیرها	احتمال در سطح بدون روند و عرض از مبدا	نتیجه	احتمال با یک تفاضل	احتمال در سطح بدون روند و عرض از مبدا	نتیجه	احتمال با یک تفاضل
۱	lnpr	0.2603	نامانا	0.0000 مانا	0.1711	نامانا	0.0000 مانا
۲	lnrgdp	0.0136	مانا	-----	0.0080	مانا	-----
۳	lndep	0.1264	نامانا	0.0005 مانا	0.0367	مانا	
۴	inf	0.9432	نامانا	0.0000 مانا	0.8949	نامانا	0.0002 مانا
۵	urb	0.3593	نامانا	0.0000 مانا	0.1625	نامانا	0.0000 مانا
۶	lnep	0.9961	نامانا	0.0014 مانا	0.9959	نامانا	0.0043 مانا
۷	lnedu	0.0000	مانا		0.0000	مانا	
۸	lnpopg	0.6905	نامانا	0.0000 مانا	0.0108	مانا	
۹	lnrins	0.0704	مانا		0.0756	مانا	
10	lnbfd	0.0000	مانا				

منبع: نتایج تحقیق

نتایج آزمون ایم پسران شین و دیکی فولر تعمیم یافته برای متغیرهای مدل در دو حالت بدون تفاضل و با تفاضل (در صورت لزوم) بدون عرض از مبدا و روند در سطح، صورت گرفته است. با توجه به مقایسه مقادیر محاسبه شده با مقادیر بحرانی جدول، همان‌طور که مشاهده می‌شود طبق آزمون ایم پسران شین همه متغیر به غیر از $\lnrgdp$ و $\lnedu$ و $\lnrins$ و $\lnbfd$ نامانا و همچنین طبق آزمون دیکی فولر تعمیم یافته همه متغیرها به غیر از $\lnpr$ ، $\lnep$ ، urb ، $\lnep$ مانا می‌باشند می‌باشند که با یک تفاضل مانا شدند.

۴-۵- آزمون هم‌انباشتگی

تفاضل گیری جهت رفع نایستایی متغیرهای استان‌های اغلب سنی‌نشین باعث از بین رفتن مقدار اصلی داده‌ها می‌گردد و نتایج تحقیق مخدوش می‌گردد لذا برای رفع این نوع نقض، اقدام به آزمون هم‌مجمعی (هم‌انباشتگی) می‌کنیم تا ایستایی ترکیب خطی متغیرها را بررسی نماییم. مجموعه‌ای از متغیرها را هم‌انباشته می‌گویند که ترکیب خطی از آن‌ها ایستا باشد. در واقع بسیاری از سری‌های زمانی نایستا هستند اما در طول زمان با هم حرکت می‌کنند که بیانگر این است که آن‌ها در بلندمدت توسط یک رابطه محدود شده‌اند. بنابراین رابطه هم‌انباشتگی می‌تواند بیانگر رابطه بلندمدت یا یک پدیده تعادلی بلندمدت بین سری‌های زمانی باشد که در کوتاه‌مدت ممکن است این رابطه تعادلی منحرف شوند ولی مجدداً به آن بر می‌گردند. بنابراین اگر یک معادله رگرسیون ut ایستا باشد بدین معنی است که روند متغیرهای توضیحی و وابسته دلالت بر وجود یک رابطه تعادلی بلندمدت دارد و در چنین شرایطی امکان وجود رگرسیون کاذب^۱ از بین می‌رود. با توجه به اینکه

کلیه متغیرها مربوط به مذهب شیعه نشین مانا می‌باشد نیازی به آزمون هم‌انباشتگی نیست ولی برای متغیرهای استان‌های اغلب سنی نشین به شرح زیر اقدام به آزمون هم‌جمعی می‌نماییم. برای بررسی هم‌انباشتگی سری‌های زمانی پانل در پژوهش حاضر از روش KAO بهره برداری شده است. نتایج آزمون هم‌انباشتگی به شرح ذیل می‌باشد:

جدول ۴. آزمون هم‌انباشتگی برای استان‌های اغلب مذهب سنی نشین

مدل ۱ " Lnpr =Lnrgdp infLnrlns Lnrdp Lnedu urb Lnep Lnpop LnBfd "			
Kao Residual Cointegration Test			
نوع آزمون	t-Statistic	احتمال	نتیجه
Panel ADF-Statistic	-4.393013	0.0000	سری مورد نظر هم‌انباشته است

منبع: نتایج تحقیق

۴-۶- تخمین مدل به روش پنل دیتا (گشتاورهای تعمیم‌یافته و حداقل مربعات معمولی) برای

استان‌های اغلب سنی نشین و استان‌های اغلب شیعه نشین

ابتدا قبل از انجام آزمون گشتاورهای تعمیم‌یافته برای داده‌های تابلویی آزمون هم‌خطی بین متغیرهای مستقل از طریق ماتریس هم‌بستگی هم برای استان‌های اغلب شیعه مذهب و هم برای استان‌های اغلب شیعه مذهب آزمون گردید و نتایج آزمون نشانگر مطلوب بودن هم‌خطی جهت انجام آزمون‌های مورد نظر طبق مدل اصلی تحقیق برای استان‌های اغلب شیعه نشین و استان‌های اغلب سنی نشین می‌باشد.

۴-۶-۱- استان‌های اغلب شیعه مذهب

باتوجه به اینکه برای استان‌هایی که اغلب شیعه نشین هستند تعداد مقاطع (تعداد ۲۲ استان) بزرگتر از زمان مورد تحقیق (۱۱ سال)، روش گشتاورهای تعمیم‌یافته روش مناسبی می‌باشد. نتایج برآورد تاثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی بر روی حق‌بیمه تولیدی به روش GMM (پنل دیتای پویا) برای حدود ۲۲ استان اغلب شیعه نشین بین سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵ طبق مدل‌های زیر در جدول شماره ۵ نشان داده شده است.

جدول ۵. نتایج برآورد مدل با بهره‌گیری از روش گشتاورهای تعمیم یافته

متغیر وابسته	حق بیمه تولیدی بیمه عمر	
	ضرایب	احتمال
متغیرهای مستقل		
lnpr (-1)	۰,۵	۰,۰۰
lnrgdp	۰,۷	۰,۰۰
lndep	-۰,۰۶	۰,۱۲
inf	-۰,۴۱	۰,۰۱
urb	۰,۰۶	۰,۰۳۵
lnep	۰,۲۷	۰,۲۳
lnedu	۰,۰۴	۰,۰۹
lnpopg	-۰,۱۱	۰,۰۰
Lnrlns	-۰,۰۱	۰,۰۲
lnBfd	۰,۱۶	۰,۱۵
CONSTANT	-۱۷,۷	۰۰
SARGAN TEST	۲۵,۵۲	۱
AR(1)	-۱,۲۴	۰,۲۱
AR(2)	-۱,۲۴	۰,۲۱

لازم به توضیح است که، آزمون سارگان (۱۹۵۸) برای تعیین هر نوع همبستگی بین ابزارها و خطاها به کار برده می‌شود. برای این که ابزارها معتبر باشند، باید بین ابزارها و جملات خطا همبستگی وجود نداشته باشد. فرضیه صفر برای این آزمون این است که ابزارها تا آن جا معتبر هستند که با خطاها در معادله تفاضلی مرتبه اول همبسته نباشند. عدم رد فرضیه صفر می‌تواند شواهدی را دال بر مناسب بودن ابزارها فراهم آورد. به علاوه فرضیه صفر آزمون سارگان (متغیرهای ابزاری استفاده شده با پسماندها همبسته نیستند) را نمی‌توان رد کرد و از این رو می‌توان گفت که متغیرهای ابزاری استفاده شده در این مدل (inf urb) مناسب هستند. همچنین نتایج آزمون خود همبستگی (AR) نشان می‌دهد که خود همبستگی در وقفه اول در مدل فوق رفع می‌شود.

بر اساس جدول شماره ۵ و طبق کلیه مدل‌های مورد مطالعه همان‌طور که انتظار می‌رود تأثیر حق بیمه تولیدی بیمه‌های عمر با یک وقفه (Lnpr-1)، مثبت و معنادار است. این نتیجه نشان از پویایی الگوهای مورد مطالعه در طی زمان است، به طوری که توسعه بیمه عمر در دوره جاری به دوره بعد نیز گسترش می‌یابد.

تأثیر لگاریتم درآمد سرانه (lrgdp) بر روی حق بیمه تولیدی برای استان‌های اهل تشیع، مثبت و در سطح ۹۵ درصد معنی‌دار می‌باشد. و علت آن نیز این است که وقتی رشد اقتصادی افزایش می‌یابد درآمد سرانه نیز به نوبه خود افزایش می‌یابد و قدرت خرید مردم تقویت می‌گردد در نتیجه باعث افزایش تقاضای سرانه بیمه (زندگی) می‌گردد.

تأثیر لگاریتم بعد خانوار (Lnep) و لگاریتم امید به زندگی (Lnep) بر روی حق بیمه تولیدی بیمه‌های زندگی برای استان‌های اهل تشیع معنی‌دار نمی‌باشد.

همان‌طور که انتظار می‌رفت تاثیر نرخ تورم (INF) بر روی حق بیمه تولیدی بیمه‌های زندگی برای استان‌های اکثر شیعه نشین‌های، منفی و در سطح ۹۹ درصد معنی دار می‌باشد. نااطمینانی در مورد تورم در آینده منجر به انحراف تصمیمات مصرف کنندگان و تولیدکنندگان در زمینه پس‌انداز، مصرف و سرمایه‌گذاری می‌شود. انحرافات، اثرات نامناسبی بر کارایی تخصیص منابع و سطح فعالیت واقعی اقتصاد خواهد گذاشت. وجود نااطمینانی تورم، هزینه‌های عاملان اقتصادی را دوچندان می‌کند؛ زیرا بخشی از منابع آنها صرف پیش بینی تورم آتی در شرایط وجود نااطمینانی در بازار خواهد شد و در واقع سود یا زیان بنگاه‌های تولیدی و خدماتی را تحت تأثیر قرار خواهد داد و از طرفی با کاهش قدرت خرید تقاضای بیمه نامه کاهش می‌یابد که باعث کاهش ضریب نفوذ بیمه در جامعه می‌گردد.

همان‌طور که انتظار می‌رفت تاثیر نرخ شهرنشینی (URB) بر روی حق بیمه تولیدی بیمه‌های زندگی برای استان‌های شیعه نشین مثبت و معنی دار است. ارائه خدمات فروش بیمه‌های عمر و سرمایه‌گذاری در شهرها متمرکز بوده و روستاها از آن محروم می‌باشند.

لگاریتم سطح تحصیلات عالی (Lnedu) تاثیر مثبت و معنی داری در سطح ۹۰ درصد بر روی حق بیمه تولیدی بیمه‌های زندگی دارد. افزایش سطح اطلاعات عمومی باعث ارتقا آگاهی عموم مردم از مزایای بیمه‌های زندگی می‌گردد که تقاضای این رشته بیمه‌ای را ارتقا می‌دهد.

تاثیر لگاریتم رشد جمعیت (popg) بر روی حق بیمه تولیدی در استان‌های شیعه نشین، منفی و در سطح ۹۹ درصد معنی دار می‌باشد. با افزایش رشد جمعیت و ثابت بودن تولید ناخالص داخلی، درآمد سرانه مردم کاهش می‌یابد که باعث کاهش قدرت خرید بیمه‌های زندگی می‌گردد.

تاثیر لگاریتم نرخ بهره (LRINS) بر روی حق بیمه تولیدی در استان‌های شیعه نشین، منفی و در سطح ۹۵ درصد معنی دار می‌باشد. با افزایش نرخ بهره بانکی، هزینه فرصت سرمایه‌گذاری در بیمه‌های عمر افزایش می‌یابد و تقاضای افرادی که جنبه سرمایه‌گذاری بیمه‌های عمر برای آنان از جنبه عمر آن اهمیت بیشتری دارد، را کاهش می‌دهد.

طبق نتایج جدول فوق در بین متغیرهای مورد نظر به ترتیب درآمد سرانه، نرخ بهره، تورم، بیشترین تاثیر را بر روی حق بیمه تولیدی بیمه‌های عمر داشته است.

۴-۶-۲- نتایج برآورد مدل برای استان‌های اغلب سنی مذهب

با توجه به اینکه برای استان‌هایی که اغلب سنی نشین هستند تعداد مقاطع (تعداد ۶ استان) کوچکتر از زمان مورد تحقیق (۱۱ سال)، روش اثرات ثابت و تصادفی روش مناسبی می‌باشد. نتایج برآورد تاثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی بر روی حق بیمه تولیدی به روش اثرات ثابت برای ۶ استان اغلب سنی نشین بین سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵ طبق در جدول شماره ۶ نشان داده شده است.

جدول ۶ نتایج برآورد مدل با بهره‌گیری از روش اثرات ثابت و تصادفی

متغیر وابسته	حق بیمه تولیدی بیمه عمر	
متغیرهای مستقل	ضرایب	احتمال
lnrgdp	.5121421	0.01
lndept	-.0124913	0.08
inf	-.3894427	0.00

urbt	.0199161	0.17
lnep	.0887551	0.21
lnedu	.0410675	0.13
lnpopg	.0100211	0.03
Lnrins	-.4712457	0.09
lnbfd	0.234456	0.14
CONSTANT	4.636477	0.00
R2	0.4212	
F لیمر	F(9, 125) = 56.42	0.0000
Likelihood-ratio test (واریانس ناهمسانی)	0.00	1.0000
Autocorrelation خودهمبستگی	F(1, 9) = 8.250	0.0184
Hasman test	49.51	0.0000

ابتدا قبل از تخمین مدل ریاضی باید از pool یا panel بودن داده‌ها مطمئن گردیم که برای این کار از آزمون f لیمر استفاده شده است. آزمون f لیمر وجود هر نوع اثرات ثابت را در سطح ۹۹ درصد رد می‌نماید و اشاره به پانل بودن مدل فوق دارد.

آزمون هاسمن جهت انتخاب نوع آزمون مناسب برای تحقیق حاضر از بین آزمون‌های "اثرات ثابت" و "اثرات تصادفی" می‌باشد. نتایج آزمون هاسمن نشان می‌دهد که در مدل فوق بررسی آزمون مناسب، آزمون اثرات ثابت می‌باشد. آزمون ضریب تعیین نشان می‌دهد که نتایج به چه اندازه واقعیت را توضیح می‌دند. که باتوجه به اینکه مطالعه مورد نظر در سطح کلان کشوری مقادیر بدست آمده از R2 مطلوب می‌باشد.

لازم به توضیح است که، Heteroscedasticity از کانال آزمون Likelihood-ratio test جهت بررسی واریانس ناهمسانی می‌باشد که نتایج آزمون با عدم رد فرضیه صفر (همسانی واریانس)، هر نوع واریانس ناهمسانی را رد می‌کند. خودهمبستگی (Autocorrelation) یکی از فروض اساسی کلاسیک‌ها می‌باشد که در تحقیق حاضر فرضیه صفر مبنی بر وجود خود همبستگی رد می‌گردد.

بر اساس جدول شماره ۶ تاثیر لگاریتم درآمد سرانه (lrgdp) بر روی حق بیمه تولیدی برای استان‌های اغلب اهل تسنن، مثبت و در سطح ۹۵ درصد معنی دار می‌باشد. و علت آن نیز این است که وقتی رشد اقتصادی افزایش می‌یابد درآمد سرانه نیز به نوبه خود افزایش می‌یابد و قدرت خرید مردم تقویت می‌گردد در نتیجه باعث افزایش تقاضای سرانه بیمه (زندگی) می‌گردد. بر اساس جدول شماره ۶ تاثیر لگاریتم بعد خانوار (Lndep) بر روی حق بیمه تولیدی برای استان‌های اغلب اهل تسنن، منفی و در سطح ۹۰ درصد معنی دار می‌باشد. افزایش بعد خانوار باعث افزایش هزینه‌های خانوارهای شهری می‌گردد که در نتیجه تقاضای بیمه‌های زندگی که یک کالای لوکس و غیر ضروری و با کشش از لحاظ اقتصادی می‌باشد تحت تاثیر قرار می‌گیرد.

همانطور که انتظار می‌رفت تاثیر نرخ تورم (INF) بر روی حق بیمه تولیدی بیمه‌های زندگی برای استان‌های اکثر سنی نشین‌های، منفی و در سطح ۹۹ درصد معنی دار می‌باشد.

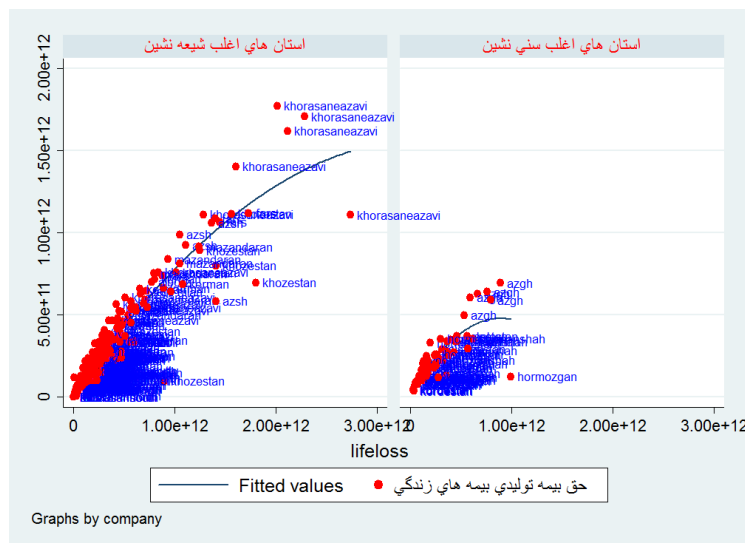
امید به زندگی، سطح تحصیلات و شهر نشینی تاثیر معنی داری بر روی تقاضای بیمه‌های عمر در استان‌های اکثر سنی نشین ندارند.

تاثیر لگاریتم رشد جمعیت (popg) بر روی حق بیمه تولیدی در استان‌های اکثر سنی نشین، مثبت و در سطح ۹۵ درصد معنی‌دار می‌باشد.

تاثیر لگاریتم نرخ بهره (LRINS) بر روی حق بیمه تولیدی در استان‌های اغلب سنی نشین، منفی و در سطح ۹۵ درصد معنی‌دار می‌باشد. با افزایش نرخ بهره بانکی، هزینه فرصت سرمایه‌گذاری در بیمه‌های عمر افزایش می‌یابد و تقاضای افرادی که جنبه سرمایه‌گذاری بیمه‌های عمر برای آنان از جنبه عمر آن اهمیت بیشتری دارد، را کاهش می‌دهد.

۵- نتیجه‌گیری و پیشنهادات:

نمودار پراکنش شماره ۱: فرآیند سری زمانی حق بیمه تولیدی و خسارت بیمه‌های عمر و سرمایه‌گذاری در استان‌های کشور به تفکیک اکثر سنی نشین، اکثر سنی نشین (بدون در نظر گرفتن تهران و اصفهان)

منبع: نتایج تحقیق

نتایج حاصل از ضرایب برآورد نشان می‌دهد برای استان‌های اغلب سنی نشین نسبت به استان‌های اغلب شیعه نشین نرخ ارز تاثیر معنی داری کمتری دارد. و علت آن این است که در استان‌های اغلب سنی نشین، تقاضای افراد به واسطه احکام مذهبی اهل تسنن مستقل از نرخ بهره می‌باشد. در استان‌های اغلب سنی نشین می‌توان با کاهش تورم و افزایش درآمد سرانه منجر به افزایش تقاضای بیمه‌های زندگی شد. نهایتاً در پژوهش حاضر کلیه فرضیات تحقیق تقریباً مورد تایید می‌باشد. فقط در شاخص‌های اجتماعی برای استان‌های اغلب سنی نشین متغیرهای شهرنشینی، امید به زندگی و تحصیلات تاثیر معنی داری بر روی حق بیمه تولیدی بیمه‌های عمر و زندگی ندارد. در استان‌های اغلب شیعه نشین در بین شاخص‌های اقتصادی نرخ وابستگی و در شاخص‌های اجتماعی امید به زندگی تاثیر چندانی بر تولید حق بیمه‌های زندگی ندارد. در کل مطابق نمودار پراکنش شماره ۱ سهم بیمه‌های عمر و سرمایه‌گذاری استان‌های اغلب سنی نشین نسبت به استان‌های اغلب شیعه نشین در طول سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۵ پایین می‌باشد و نیاز می‌باشد تمهیدات لازم چه از بعد اقتصادی (سیاست‌گذاری‌های کلان دولتی) چه از بعد اجتماعی و مذهبی (از کانال فرهنگ سازی و صدور احکام فقهی مساعد) و معرفی بیمه‌های عمر و سرمایه‌گذاری مطابق اصول فقهی اهل سنت در راستای افزایش تقاضای بیمه‌های عمر و سرمایه‌گذاری صورت گیرد.

منابع

۱. اسدی قراگوز، س. ارشدی، ع. حاجی، غ.، ۱۳۹۶، عوامل اقتصادی - اجتماعی موثر بر توسعه بیمه عمر مطالعه مقایسه‌ای بین ایران و کشورهای توسعه یافته در طول دوره (۱۹۸۵-۲۰۱۴) رویکرد رهیافت گشتاورهای تعمیم یافته، فصلنامه صنعت بیمه. سال سی و دوم، شماره ۳، ص ۲۱-۴۰
۲. آقا تبریزی، م. ج.، ۱۳۷۵. توضیح المسائل، قم: انتشارات سرور، چ ۱، ص ۵۴۳
۳. برهانیان، ع. الف.، ۱۳۸۶. بررسی مبانی بیمه در اسلام، قم: زمزم هدایت، چ ۱، صص ۴۹۲-۱۴۶
۴. توحیدی نیا، الف.، ۱۳۸۱. تکافل و اهمیت توجه بیشتر به آن در ایران. فصلنامه صنعت بیمه. سال بیست و دوم، ش ۴، ص ۱۰۷
۵. توکلی، ب.، ۱۳۹۴. بیمه‌ی عمر از آغاز تاکنون، جلد ۱، چاپ ۱، شرکت آرویح ایرانیان، ۸۶ ص
۶. جمالی زاده، الف.، ۱۳۸۰. بررسی فقهی عقد بیمه، قم: بوستان کتاب قم، چ ۱، صص ۴۹۰-۲۶۸.
۷. حلی، ح.، ۱۴۱۵، بحوث فقهیه. مؤسسه المنار، چ ۴، صص ۹
۸. حلی، م. ن.، ۱۴۰۸. شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، قم: موسسه اسماعیلیان، چ ۸، ۲، صص
۹. خویی، الف.، ۱۳۹۰. المسائل المنتخبه، نجف: مطبعه الآداب، نجف، چ ۱، ص ۳۲۸
۱۰. خویی، الف.، ۱۴۱۰. منهاج الصالحین، قم: مدینه العلم، چ ۲۸، ص ۲۵۱
۱۱. خویی، الف.، ۱۴۱۲. مصباح الفقاهه، بیروت: دارالهادی، چ ۱، صص ۵-۱۰۳
۱۲. دستباز، ه.، ۱۳۷۷. اصول و کلیات بیمه‌های اشخاص، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، ج ۲، چ ۱، صص ۵۹-۱۰.
۱۳. زین الدین، م. الف.، ۱۴۱۳. کلمه التقوی، قم: جواد وداعی، چ ۳، ص ۴۴۷
۱۴. سبزواری، ع. الف.، ۱۴۱۳. مهذب الاحکام، قم: دفتر آیه الله سبزواری، چ ۴، ص ۲۲۱
۱۵. سعدی، حسینعلی، میرزاخانی، رضا، صحت بیمه عمر در عرض عقود مستقل فقهی، پژوهشنامه بیمه، سال بیست و هشتم، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۲، شماره مسلسل ۱۱۱ صفحات ۷۳ تا ۱۰۰
۱۶. شهید ثانی، ۱۴۱۰. الروضه البهیه فی شرح اللمعه الدمشقیه، قم: کتابفروشی داوری، ج ۴، چ ۱، ص ۲۱۱
۱۷. شهید ثانی، ۱۴۱۳. مسالک الافهام الی تنقیح شرایع لاسلام، قم: موسسه المعارف الاسلامیه، چ ۱، ص ۱۵۵
۱۸. صادقی نشاط، الف.، ۱۳۷۲. غرر و شرط تعهد به نفع ثالث در بیمه عمر. فصلنامه بیمه، زمستان، صص ۸-۳۷
۱۹. طوسی، الف. ج.، ۱۳۸۷. المبسوط فی فقه الامامیه، تهران: المکتبه المرتضویه لاحیاء الآثار الجعفریه، چ ۳، ص ۱۶۹
۲۰. عرفانی، ت.، ۱۳۸۱. قرارداد بیمه در حقوق اسلام و ایران، تهران: کیهان، چ ۲، صص ۹۱-۱۳۳
۲۱. کریمی، آ.، ۱۳۸۷. کلیات بیمه، تهران: انتشارات پژوهشکده بیمه، چ ۱۲، صص ۴۱۷-۸
۲۲. گروه مطالعات اسلامی بیمه، ۱۳۸۶. نگاهی به بیمه اسلامی (تکافل)، پژوهشکده بیمه، ماهنامه تازه‌های جهان بیمه، شماره ۱۱۳ و ۱۱۴
۲۳. محمد امین فرد؛ حکیمه زردرنگ کشکی، ۱۳۹۲، تحلیل فقهی و حقوقی ماهیت قرارداد بیمه عمر و ادله مشروعیت آن، پژوهشنامه بیمه، دوره ۲۸، شماره ۴ صفحه ۱۵۵-۱۷۸

۲۴. محمد مهدی عسگری؛ مهدی صادقی شاهدانی؛ سیدعلی حسینی؛ سجاد سیف‌لو، ۱۳۹۵، مطالعه موردی حکم فقهی اوراق حوادث فاجعه‌آمیز (تحلیل سناریو)، پژوهشنامه بیمه، دوره ۳۱، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۵، صفحه ۸۱-۱۰۳
۲۵. محمود صالحی، ج.، ۱۳۸۱. حقوق بیمه، تهران: بیمه مرکزی ایران، ۴۶۰ص
۲۶. مصطفوی، م.، کیخافرزانه، م.، و حسنوند، ا.، ۱۳۹۱. بیمه دیه در حقوق ایران و فقه امامیه، پژوهشنامه بیمه، سال بیست و هشتم، شماره ۱، ص ۱۲۱-۱۴۳
۲۷. موسوی خمینی، ر. الف.، ۱۳۷۶. البیع، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی قدس سره، چ ۱، صص ۲۱۷، ۹۹-۷۰.
۲۸. موسوی خمینی، ر. الف.، بی تا. تحریر الوسیله، قم: مؤسسه دارالعلم، چ ۱، صص ۶۹۰-۴۷۵.
۲۹. نجفی، م. ح.، بی تا، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چ ۷، ص ۳۳۶.